

A travesía marítima do apóstolo santiago

Este ano o Museo Massó de Bueu inaugura unha nova serie de pequenas exposicións didácticas baixo o título xenérico dunha *Peza Singular*. Cada un destes proxectos desenvolverase a partir dunha peza da colección do Museo, elaborándose un discurso cuxo fío argumental nos permita establecer conexións entre esta peza e outras do noso fondo museográfico. O obxectivo é explotar ao máximo os recursos da propia colección, que será reforzada puntualmente por préstamos doutros Museos, e poñer de manifesto a riqueza semántica duns testemuños culturais que, sempre dende o rigor histórico, nos ofrecen lecturas diferentes ás que se lles dá - ou non, por non ter cabida nela- dentro da exposición permanente.

A peza seleccionada para a mostra coa que iniciamos esta serie, é un exvoto mariñeiro do século XIX no que se representa en relevo policromado a chegada milagrosa en barca do corpo do apóstolo Santiago ás costas galegas.

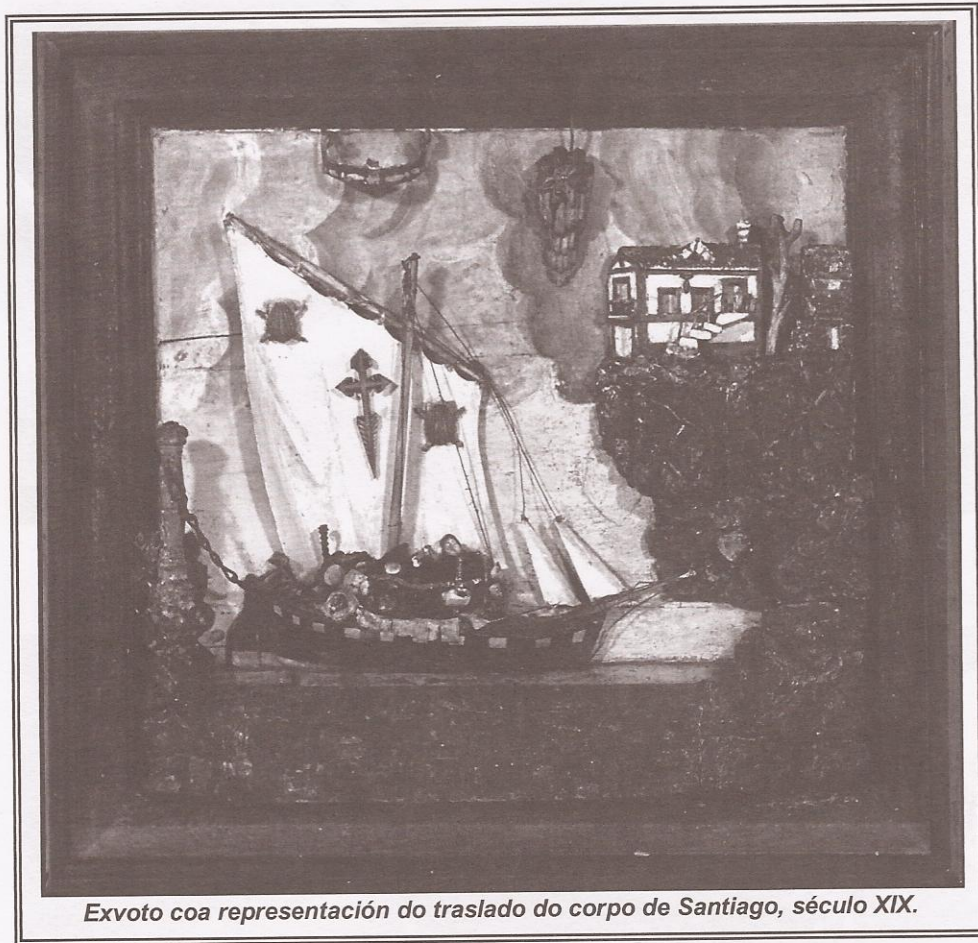
A maior parte das representacións deste episodio da lenda xacobeá sitúanse entre os séculos XII e XVI, e resulta excepcional a súa presenza na arte popular. Estes dous feitos, e a interpretación que o autor realiza do episodio en clave mariñeira, outórganlle ao noso exvoto, cando menos, un carácter particular.

A lenda do traslado milagroso toma forma ao longo do século XI e queda definida con todo o anecdotario de milagres en *La Lenda dourada* escrita a finais do século XIII por Jacopo della Vorágine (1230-1298).

Trátase en realidade de explicar un feito inexplicable, como é achado da tumba do Apóstolo nunhas terras tan afastadas do lugar onde morreu e foi enterrado.

Segundo os *Feitos dos Apóstolos*, Santiago o Maior foi decapitado en Xerusalén no ano 44 durante o mandato de Herodes Agripa. Esta é a única fonte que se pode considerar histórica e nela non se

fai mención ningunha á súa predicación en Hispania. A orixe da tradición que sitúa o Apóstolo predicando por estas terras encóntrase no *Breviarum Apostolorum*, unha recompilación dos datos biográficos dos apóstolos escrito no século VII a partir de fontes greco-bizantinas. Pero non será ata o século IX, baixo o reinado de Alfonso II (791-842), cando teña lugar a invención do seu

Exvoto coa representación do traslado do corpo de Santiago, século XIX.

Inclúese de forma especial dentro deste proxecto o rico fondo bibliográfico antigo que posúe o Museo Massó coa pretensión, non só de dalo a coñecer, se non de facelo accesible ao público non especializado ao que, polo xeral, a súa exhibición fora dun contexto lle resulta árida e pouco atractiva.

sepulcro na zona máis occidental do reino astur, en terras galegas. Este feito, e a construción dun templo onde venerar a tumba e desenvolver o culto apostólico, teñen lugar nun momento no que ese pequeno reino, na súa resistencia fronte ao dominio islámico, inicia unha política de reforzo do incipiente estado cristián. Pero este reforzo pasaba tamén por independizar á igrexa astur da sede Metropolitana de Toledo.

Dentro deste contexto, a localización en territorio da monarquía cristiá dun centro de peregrinación apostólica, semellante ao de San Pedro en Roma, supoñía un impulso importante na guerra ideolóxica contra o Islam e un elemento importante de lexitimación e prestixio fronte á sede toledana, superior na xerarquía eclesiástica e localizada en territorio ocupado polos musulmáns.

En 1095 trasládase de forma oficial a sede episcopal de Iria Flavia a Compostela, se ben isto xa era un feito dende os tempos da invención do sepulcro polo bispo Teodomiro. O impulso definitivo de Compostela como centro de peregrinación de toda a Europa católica ten lugar tamén por esta época e responde a unha estratexia de poder orquestrada dende o papado. Neste caso tratábase de reforzar unha sede episcopal apostólica, católica e romana fronte á igrexa bizantina ortodoxa, que se independizara de Roma en 1054.

É precisamente nestes momentos cando aparece a primeira versión do relato do descubrimento do sepulcro na *Concordia de Antealtares*, documento que data do ano 1077. Aquí nárrese como en tempos do rei Alfonso II, un ermitán é testemuña dun estraño suceso ao ver unhas estrañas luces e aparicións anxelicais que xorden pola noite sobre un bosque situado na parroquia de San Félix de Solobio. Advertido Teodomiro, bispo de Iria Flavia (Padrón), achégase ao lugar e descobre o sepulcro que identifica como a tumba do apóstolo Santiago o Maior.

Para completar o crebacabezas da lenda xacobeá só faltaba explicar a aparición en terras galegas do corpo de Santiago, o cal, segundo as fontes escritas máis antigas, se encontraba enterrado en Palestina. É entón, cando conflúen diversas actuacións que buscan impulsar a sede compostelá, cando se consolida a lenda da Translación milagrosa.

Conta a versión máis estendida da lenda que a barca co corpo de Santiago, acompañado polos seus discípulos, foi impulsada pola man divina dende a cidade portuaria de Jaffa, en Palestina, ata as costas galegas. Tras desembarcar os seus discípulos o corpo sobre unha pedra, esta adoptou a forma de sarcófago. Seguiron o camiño por terra e despois de superar numerosas dificultades, chegaron a Compostela onde lle deron sepultura.

Táboa do Retablo de Camerino coa representación da Translatio de Santiago, s. XV. Santa María in Vía, Italia.

O testemuño máis antigo da Translación que chegou ata nós, coñecido como *Epístola Leonis*, data do século XI, e nel se especifica que, despois de sete días de navegación, chega a barca a Bisria (Iria Flavia), onde conflúen os ríos Ulla e Sar. Un resplandor eleva o corpo de Santiago e condúceo doce millas máis alá ao lugar no que se encontra enterrado.

A partir de entón a tradición da *Translatio* irase completando en numerosos textos, entre outros, a *Historia Compostelana* e o *Códice Calixtino* ou *Liber Sancti Jacobi*, ambos os dous do século XII. Pero a máis popular de

nun templo dedicado ao santo. Este episodio e o traslado en barca serán os máis representados.

Non obstante, moi lonxe está o autor do exvoto que dá orixe a esta exposición de coñecer estes episodios. O pazo da raíña Lupa, que polo xeral nas representacións da lenda comparte escenario coa chegada da barca, interprétao como aquela construción que para el resultaría máis natural en tal localización costeira, unha vivenda mariñeira. Tamén descoñece o detalle do amarre da barca ao "pedrón" que, para alguén familiarizado coas faenas mariñeiras, non podía ser outra cousa que unha bita.

todas será a versión que incorpora Jacopo della VoráGINE en *A Lenda dourada* (cara a 1270). Nela cóntase como a barca cos discípulos e o corpo de Santiago arriban ás costas de Galicia onde gobernaba a raíña Lupa. Esta intentará desfacerse deles, primeiro enviándoos ao territorio dun malvado rei e, logo de fracasado este intento, ofrecéndolles un carro tirado por bois bravos para que non alcancen o obxectivo de darlle sepultura. A astuta raíña, ante os milagres acaecidos, acaba converténdose ao cristianismo e entrega aos discípulos o seu pazo para transformalo

A pedra ou "pedrón" que dará nome a Padrón, onde segundo a lenda se amarrou a barca á súa chegada a Iria Flavia (Padrón), é un altar romano dedicado ao deus Neptuno que hoxe se conserva dentro da igrexa parroquial de Santiago. A súa incorporación ao relato débese ao prestixio que en la Idade Media se lle outorgaba a determinados testemuños da civilización romana. Ese prestixio daba credibilidade e por iso eran reinterpretados baixo a relixión cristiá.

Chama a atención o realismo e o detalle co que o escultor representa a lancha, que se identifica cunha lancha de relinga ou lancha xeiteira, así coma a driza coas *pastecas* e a vela, o cal revela un coñecemento preciso da embarcación.

Como noutras representacións de a *Translatio* o noso exvoto incorpora a estrela en alusión ás aparicións luminosas e anxelicais que sinalaban o lugar onde foron localizadas as reliquias, e que en realidade forma parte do episodio do achado do sepulcro.

Ademais da propia lenda da Translación do corpo do Apóstolo e as circunstancias históricas que explican a súa invención no século XI, preséntanse nesta exposición outros aspectos colaterais vinculados coa temática marítima, como a tipoloxía das embarcacións representadas e a simboloxía da barca e da cuncha vieira nas culturas relixiosas mediterráneas.

Covadonga López de Prado Nistal
Directora do Museo Massó

MUSEO

MASSÓ

TRANSLATIO SANCTI IACOBI A TRAVESÍA MARÍTIMA DO APÓSTOLO

A pequena mostra que estará aberta ao público a partires do día 6 de xuño no Museo Massó e que se presenta baixo o título ***Translatio Sancti Iacobi. A travesía marítima do apóstolo Santiago***, ofrécenos a posibilidade de coñecer, mediante a exposición de obxectos e libros complementados cunha breve información textual e unha escollida selección de imaxes, os aspectos máis destacados e relevantes da lenda do milagroso traslado do apóstolo Santiago dende Palestina ata as costas galegas. Así mesmo poderemos tomar contacto con temas tan suxestivos como é a simbolxía relixiosa que asumíu a barca en certas culturas relixiosas que forman parte de nosa tradición cultural, ou a relación que se establece a través da cuncha de vieira, ou venera, entre o culto a Venus, o bautismo cristián e a peregrinación xacobeá.